

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. Румяна Крумова-Пешева, дпсн

на Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен
„доктор“

по научна специалност 3.2. Психология, Културна и диференциална
психология (на български език)

на тема: **„Роля на личностните характеристики и социалната подкрепа
при справяне в екзистенциални кризи“**

разработен от: Бойко Василев Панчев

с научен ръководител: проф. Ирина Зиновиева, дпсн

Дисертационният труд на Бойко Панчев е посветен на значима и актуална тема в съвременния свят – темата за екзистенциалните кризи в техните интрапсихични и психосоциални измерения и еквиваленти. Разнородните предизвикателства като емоционални проблеми, икономически трудности, загуби, усещане за принуда и натиск ограничават чувството за свободно и удовлетворително функциониране и изправят човека пред необходимостта да търси и намира нови конотации на живота си. Високото равнище на динамичност и травматизъм прави още по-необходими изследователските насоки, свързани със смисъла на съществуването и с неговите изменения. В съответствие с минималните национални изисквания са изпълнени 55 точки.

Разработката е разположена на 210 страници и съдържа въведение, 5 глави, заключение и използвана литература. Получените от емпиричното изследване данни са

онагледени посредством 52 таблици и една фигура. Посочени са 164 литературни източника на български, английски и френски език, които са напълно релевантни на разглежданата в дисертацията проблематика. По темата са представени 6 публикации в научни издания, участия в две национални и три международни конференции и в един научен проект. Това показва трайния и устойчив интерес и ангажимент на докторанта по избраната тема. Авторефератът обхваща 42 страници и представлява информативно, синтезирано и аналитично резюме на отделните части от дисертационния труд с главните акценти в тях.

Във въведението на дисертационната разработка авторът представя измеренията на понятието „екзистенциална криза“. Свързва го с обективни характеристики на социалната реалност, с наличието на неразрешени вътрешни конфликти, с високо равнище на травматичност, а също и с разбирането за устойчивост и посттравматичен растеж. Поставя акцент върху редица емоционални преживявания и когнитивни нагласи, водещи до промяна в разбирането на обективната и субективна реалност на индивида. Подчертава ролята на социалната подкрепа като фактор, пряко свързан с посттравматичността в нейните патологични или стимулиращи измерения.

Първа глава „Теоретични подходи към изследване на екзистенциални кризи, устойчивост и социална подкрепа“ представлява изчерпателен и задълбочен обзор, включващ дефиниция и описание на понятието „екзистенциална криза“, както и причините за възникването на подобно психично състояние. Представени са видове като: криза на свободния избор и отговорността, криза, свързана със собствената смъртност, криза на свързаността с останалите, емоционална криза и др. По убедителен и информативен начин Бойко Панчев разкрива редица симптоми, илюстриращи кризисните състояния: депресивни, тревожни и др. Обръща специално внимание върху аспекта на афективното страдание, на отчаянието, безпомощността, липсата на усещане за интегритет, уязвимост, вина и др. През възгледите на Франкъл, Джоши и Томпсън авторът дискутира измеренията на загубата на смисъл и цел, както и преживяването за ограничения, здравословни проблеми, зависимости, комуникативни затруднения и др. По подходящ начин се разглежда въпросът за кризите на идентичността през различните възрастови етапи. Предлага се аналитично също възгледът относно връзката между кризата и личностната трансформация на човека през идеите за съпротивите и алтернативите на промяната, произтичащи от индивидуалната и колективна

устойчивост. Докторантът отчита основателно културалните особености, както и когнитивните, поведенчески и екзистенциални компоненти на устойчивостта като психичен конструкт. Психосоциални фактори, които подпомагат устойчивостта, се проблематизират по умел начин през идеите на Конър и Дейвидсън, Стокдейл, Фройд, Крис и др. Убедително и информативно е проведена рефлексия от Бойко Панчев върху феномена на социалната подкрепа в нейните структурни, функционални и институционални аспекти. Представят се корелациите между кризата, личността, групата, социалната подкрепа и устойчивостта.

Втора глава на дисертацията е дефинирана като „Посттравматично израстване (ПТИ) – дефиниция, описание“ и логично включва въпросите за причините, симптомите и лечението на посттравматичното стресово разстройство. Подчертано е значението на посттравматичното израстване като мултидисциплинарно понятие през идеите на когнитивната, хуманистичната, екзистенциалната психология и др. Критериите за неговото възникване и развитие Бойко Панчев разглежда, позовавайки се на голям брой научни изследвания, подчертаващи ролята на индивидуалната и общата травма.

Трета глава „Изследване на промени в нагласите за света и себе си, емоционалната регулация и ролята на социална подкрепа при емоционални кризи“ се отнася до осмислянето и аргументирането на връзката между емоционалната уязвимост при криза и нейният личностен „отговор“ между празнотата на депресията и принадлежността към живота. Авторът провежда изследване със 71 лица, от което става ясно, че успешното преминаване през екзистенциална криза води до повишена увереност в собствените възможности; травматичният опит е в състояние да видоизменя смисловите самоопределения и свързаността с останалите; социалната подкрепа води до усещане за положителна интеграция и устойчивост.

Четвърта глава се отнася до теоретичната рамка на емпиричното изследване върху ролята на личностните характеристики и социалната подкрепа при справяне в екзистенциални кризи. Коректно и професионално са представени от автора целта и задачите на проучването. Издигнати са 3 изследователски хипотези. Инструментариумът е подбран изключително прецизно с цел реализиране на научния замисъл. Статистическите методи и процедурата са също подбрани и реализирани с убедителност и професионализъм. За провеждане на изследването се използва умело комбиниран инструментариум от познати,

но и от нови за българския културен контекст методики. Изследователските инструменти дават добри възможности за задълбочено проучване на феномените на екзистенциалните кризи, а също и за обогатяване на използваните в България диагностични методи.

Пета глава обхваща резултатите от емпиричното изследване. В него са включени 130 участници, разпределени по възраст, пол, местоживеене, образование, семейно положение и наличие на деца. Психометричните характеристики на използваните скали са отразени изцяло аргументирано. С голяма чувствителност и внимание е обрисуван от автора психологичен портрет на хора, преживели екзистенциална криза. Поставен е специален акцент върху техния различен и специфичен опит в сравнение с този на общата популация. Разгледани са степените на устойчивост, особеностите на самооценката, харесването на себе си и др. Данните по скалата за социална подкрепа са базирани на нивата на междуличностно доверие и принадлежност към група. Пасивното и активното справяне се проблематизират през менталното дезангажиране, вентилирането на емоции, приемане, планиране и др. Посредством корелационен и регресионен анализ са изследвани връзките на характеристиките на личността, социалната подкрепа, стила на справяне и посттравматичното израстване.

От дискусията на получените резултати става ясно, че устойчивостта като личностна черта се явява вид гаранция за ефективно и трайно преодоляване на кризисни моменти и периоди. Социалната подкрепа е в качеството на ранен предиктор на адаптивната нагласа за преодоляване на екзистенциален травматизъм. Посттравматичното израстване е в пряка връзка с активното справяне на личността, с харесването на себе си и с равнището на самоосъзнатост. Авторът посочва възможности за бъдещи изследвания по темата, акцентирайки върху по-задълбоченото изследване на социокултуралния контекст, както и върху последващото проучване върху възможните личностни трансформации при кризи в контекста на непредсказуемост и внезапна промяна. В заключението се отбелязва убедително важността на ефективното преодоляване на екзистенциалните кризисни състояния като опит за повишаване на личностната устойчивост. Коректно са отразени приносите на разработката, свързани с формирането на модел за проучване на връзката между индивидуалните характеристики, социалната подкрепа, стратегиите за справяне, отношението към себе си и посттравматичното израстване.

В заключение: смятам, че дисертационният труд съдържа важна научна и практическа стойност в областта на психологичната теория и практика, както и в областта на психологичното консултиране. Актуалността и значимостта на разработваната тема са безспорни. Идеята за провеждане на подобно многокомпонентно емпирично изследване е представена напълно изчерпателно, прецизно и професионално. В работата правят впечатление убедителните способности на автора за планиране, организиране и осъществяване на задълбочени изследователски проекти, както и неговите сериозни качества и интерес към теоретичен анализ и синтез на интерперсонални, социокултурни и интрапсихични феномени. Всичко това ми дава основание да предложа убедено на Бойко Василев Панчев да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.2. Психология, Културна и диференциална психология (на български език).

Изготвил рецензията:.....

(проф. Р. Крумова-Пешева)

12.05.2024г.

гр. София